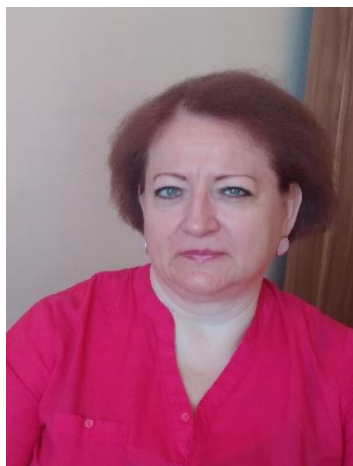

45. Stan przemysłu na terenie Województwa Nowogródzkiego. Możliwości i drogi jego rozwoju // *Życie Nowogródzkie*. – 1928. – Т. 95. – S. 2.

46. ДАБр. – Ф. 1. Воп. 1. Спр. 579. Циркуляры воеводы о регистрации выдачи ремесленных карт, списки ремесел с указанием выдачи упомянутых карт.

47. Sprawozdanie o stanie gospodarczym okręgu Izby przemysłowo-handlowej w Wilnie w roku 1937. – Wilno : Izba Przemysłowo-Handlowa, 1938. – 200 s.

13. Леванюк А. Я., к. фил. наук, доцент,
заведующий кафедрой педагогики
начального образования УО
“БрГУ имени А.С. Пушкина”
(г. Брест, Республика Беларусь)

УДК 165.745:821.161.3-84

ФІЛАСОФІЯ ЖЫЦЦЯ І ЯЕ АДЛЮСТРАВАННЕ Ў АФАРЫСТЫЧНАЙ ТВОРЧАСЦІ ПІСЬМЕННІКАЎ БРЭСТЧЫНЫ

Анатацыя. Аналізуецца тэматыка афарызмаў, падкрэсліваецца імкненне афарыстыкі да адлюстравання філасофскіх катэгорый. Падкрэсліваецца, што творчая задача многіх пісьменнікаў абумоўлена імкненнем данесці ўніверсальны сэнс быцця праз асэнсаванне свайго уласнага пункту гледжання на канкрэтныя падзеі, тэндэнцыі сучаснай рэчаіснасці. Такім чынам, і афарызмы чытаюцца як тэматызаваныя сведчанні аб розных з’явах жыцця эпохі, пра мастацтва, літаратуру, рэлігію, культуру, палітыку і г.д. Разгледжваецца афарыстычная творчасць берасцейскіх аўтараў.

Ключавыя словы: выслоўе, афарыстычны жанр, афарызм, творчасць, філасофія, філасофская катэгорыя.

A.Y. Levonyuk, Candidate of Phil. sciences,
Associate Professor, Head of the Department
of Pedagogy of Primary Education
BrSU named after A.S. Pushkin
(Brest, Republic of Belarus)

PHILOSOPHY OF LIFE AND ITS REFLECTION IN THE APHORISTIC CREATIVITY OF THE WRITERS OF THE BREST REGION

Abstract. The subject of aphorisms is analyzed, the desire of aphoristics to display philosophical categories is emphasized. It is emphasized that the creative task of many writers is due to the desire to convey the universal meaning of being through understanding their own point of view on specific events, trends of modern reality. Thus, aphorisms are read as thematized testimonies about various phenomena of the life of the epoch, about art, literature, religion, culture, politics, etc. The aphoristic creativity of Brest authors is considered.

Key word: saying, aphoristic genre, aphorism, creativity, philosophy, philosophical category.

З першых дзён жыцця любы чалавек імкнецца зразумець, асэнсаваць навакольны свет, сваё месца ў ім. Фарміраванне светапогляду заканчваецца толькі са смерцю. Любы з нас, нават той, хто не ведае асноў філасофіі, мае нейкі светапогляд, любы з цягам часу развівае і мяняе яго поўнасцю ці часткова, часам не асэнсоўваючы гэтага працэсу. Аднак змены можна выявіць, рухаючыся за думкамі чалавека на працягу дастаткова доўгага адрэзку яго жыцця. Можна прасачыць развіццё светапогляду групы людзей (пакалення, нацыі, рэлігійнай грамады) і ўсяго чалавецтва. Уласна, гэтым і займаюцца навукі і мастацтва. А афарызмы даюць чытачу магчымасць скласці пачатковае ўяўленне пра погляды той ці іншай эпохі.

Афарызмы цікавыя даследчыкам культуры, мастацтва, літаратуры, прыцягваюць вялікую ўвагу мовазнаўцаў сэнсавай ёмістасцю, арыгінальнасцю формы, асаблівасцямі структуры. Вывучэнне афарызмаў своечасова, паколькі дынаміка жыцця сучаснага свету, узровень развіцця грамадства дыктуюць неабходнасць звяртацца да змястоўнай маўленчай формулы. Узнікшы ў далёкім мінулым, афарызм устойліва і няўхільна развіваецца і ў нашы дні.

Наогул афарыстычны жанр у значнай меры трыдыцыйны, ён адносіцца да старажытнага і вельмі жывучага жанру літаратуры – да выслоўяў. Гэты выдатны жанр інтэлектуальнага мастацтва забяспечыў сабе дзіўнае даўгалецце і вялікую папулярнасць у народзе. Яго вельмі шанавалі вядомыя людзі ўсіх эпох і часоў. «Моцныя, кароткія выразы вельмі садзейнічалі паляпшэнню жыцця», – гаварыў Цыцэрон. «Максімы і афарызмы – праўдзівая жыццёвая мудрасць і соль літаратуры», – пісаў Д. Морлі. «Кароткамоўе, быццам жэмчуг, іскрыцца зместам. Сапраўдная мудрасць нешматслоўная», – сцвярджаў Л. М. Талстой. Беларускія аўтары таксама добра ўсведамлялі мастацкую вартасць, філасофскія гарызонты гэтага жанру, вельмі ахвотна, шырока, плённа выкарыстоўвалі афарыстыку, паямаістэрску ўводзячы выслоўі ў свае творы.

Афарызмы з'яўляюцца адлюстраваннем ментальнага свету, уяўляюць сабой маўленчую рэалізацыю, што ўключае ў сябе як уласна лінгвістычныя, так і экстралінгвістычныя элементы. Афарызм, валодаючы структурнымі асаблівасцямі, спрыяе разважанню, з'яўляецца своеасаблівым каталізатарам думкі, працэсу ўзнікнення ідэй, асацыяцый, і такім чынам ён цесна звязаны з паняццем «тэкст».

Тэматыка афарызмаў надзвычай шырокая, разнастайная і з цяжкасцю паддаецца класіфікацыі. Можна адрозніваць афарызмы грамадска-палітычныя, этычныя, эстэтычныя, жыццёва-бытавыя, філасофскія, педагогічныя і інш., прычым у кожнай з гэтых разнавіднасцяў можа быць выдзелена мноства больш канкрэтных тэм. Напрыклад, эстэтычныя афарызмы прысвячаюцца мастацтву ў цэлым і асобных яго відах або жа творчасці, прыгажосці і г.д. Акрамя таго, тэматыка афарызмаў адлюстроўвае ўсе незлічоныя грані чалавечай індывідуальнасці і чалавечага грамадства ў іх дыялектычным развіцці. Разам з тым пазачасавай і пазакласавай афарыстыкі не бывае. Кожны грамадскі клас карыстаецца гэтым жанрам літаратуры ў сваіх мэтах і вылучае сваю тэматыку.

Кожная эпоха, кожны гістарычны адрэзак часу вылучае свае непаўторныя ідэі, тэорыі, думкі, якія бесперапынна ўзбагачаюць тэматыку афарыстыкі, робячы яе ўсёабдымнай і універсальнай. Аднак можна адзначыць, што яна сфакусаваная на чалавека з яго складаным духоўным светам і няспыннымі ідэйнымі шуканнямі. Усяму свету вядомы афарызм старажытнагрэцкага мысляра Пратагора (V ст. да н. э.): «Чалавек ёсць мера ўсіх рэчаў», і ва ўсе часы афарыстыка часцей за ўсё вар’іруе «вечныя пытанні», найважнейшыя для чалавека, – пра ісціну і справядлівасці, аб дзяржаўным прыладзе, аб ваяру і свеце, аб працы, пра шчасце і няшчасце, пра жыццё і смерць, аб хуткацякучым часе, аб удасканаленні чалавека і таму падобныя: Жыццё чалавека – як агонь. Быў і няма. Зноў загарэлася і патухла. Зноў гарыць. І так – бясконца. Тая самая вечная, таямнічая і цудоўная з’ява (Я. Брыль); Смерць таксама паважаць трэба (В. Казько); Ісціна, кажуць, у тым, што ісціна ёсць (У. Ліпскі); Промахі чужыя ўспамінаем, толькі забываем пра свае (С. Грахоўскі); ...як у горы чалавек, у вялікай пакуце, дык і ад ворага добра ласкавае, спагадлівае слова пачуць (Л. Калюга); Вялікая радасць, як і вялікае гора, любіць часам застацца сам-насам (А. Васілевіч) і інш.

Па гэтай прычыне, пра што і гаварылася вышэй, навізна думак для афарызмаў не з’яўляецца адметнай рысай. З самых аддаленых часоў людзям вядома мноства ісцін, пры дапамозе якіх можна было б стварыць «залаты век» на зямлі, калі б народы прытрымліваліся іх. Гэтэ дакладна казаў: «Памылкі вечна паўтараюцца ў дзеяннях. Ісціну трэба пастаянна паўтараць у словах». Вовенарг пісаў: «Поўная самабытнасці і навізны тая кніга, якая абуджае ў нас любоў да старых ісцін». Ф. Клінгер адзначаў: «Нават ісціны, часта самыя неабходныя, засынаюць і маюць патрэбу па часах у тым, каб іх абуджалі». Абуджэнне старых ісцін пры гэтым, гэтак жа, як і стварэнне новых, павінна адбывацца ў арыгінальным, яркім абліччы, які спрыяе найбольш трываламу іх запамінанню. Н.М. Карамзін пісаў: «Словы належаць стагоддзю, а думкі стагоддзям». Словы, сапраўды, старэюць, прыходзяць у заняпад, патрабуюць пастаяннага абнаўлення, а думка вечная. Але словы – гэта «вопратка думкі», і ў старой вопратцы яны не даходзяць да чытача.

У беларускіх мастакоў слова знаходзім наступныя афарызмы: Кожнаму чалавеку, кожнай яго справе ёсць судны дзень, ёсць судны час (В. Казько); ...час сцірае нават надпіс на камені (А. Васілевіч); Час прасветліць і ўсё расшыфруе сам (Г. Марчук); Хто і куды хавае ад нас час, хавае надоўга, калі не назаўсёды? (Г. Марчук); Так, час усіх пазначае сваёй кіпцюрыстай цяжкой лапай (Л. Рублеўская); І час ляціць! – для ўсіх абмежаваны хваробаю, нястачаю, вайной

(А. Куляшоў); Усе на час прывыклі звальваць, а не на людзей. Людзі і ёсць час. Якія людзі, такі і час (У. Рубанаў) і інш.

Неабходна падкрэсліць, што тэматыка афарызмаў, звычайна накіраваная на «вечныя пытанні», часта ўключае думкі, выказаныя раней пісьменнікамі або мыслярамі старога ці нават параўнальна нядаўняга часу. У новай «вопратцы» яны гучаць па-іншаму і лепш запамінаюцца. Менавіта таму для афарызмаў вельмі важным з'яўляецца іх слоўнае аблічча, якое дасягаецца ўмелым выкарыстаннем стылістычных і эмацыйных сродкаў. Гэтыя сродкі надаюць афарызмам своеасаблівасць і арыгінальнасць, якія ўзмацняюць іх дзейнасць. Як слухна заўважае Г. Марчук, «Афарызмы ніколі не характарызуюць аднаго чалавека. Яны здольныя ахапіць усё чалавецтва. Але ж, як ні дзіўна, і ў іх прысутнічае нацыянальны каларыт аўтараў».

Філасофскія веды з'яўляюцца неад'емнай часткай светапогляду кожнага адукаванага чалавека. Любая навука, якую б галіну яна не вывучала, уяўляе сабой не толькі сістэму законаў, але і азначаных катэгорый, г.зн. найбольш агульных паняццяў, якія выпрацоўваюцца пры развіцці кожнай навукі і з'яўляюцца яе фундаментам. Абагульняючы дасягненні навукі і практычнай дзейнасці людзей, філасофія выпрацавала сваю сістэму катэгорый, якія выражаны ў літаратурна-мастацкай форме, у паданнях, прытчах, іншасказаннях і, канешне, афарыстычных выслоўях.

Гартаючы старонкі мастацкіх твораў беларускіх аўтараў, мы знаходім пароды амаль на ўсе выпадкі жыцця, напрыклад: Пачынаю і я дакараць маладых – Нудная старасць! (М.Танк); Жыццё – неаплачаны і спадчыны доўг: Разлічышыся з чортам – пакрыўдзіцца бог (М.Танк); А ў жыцці як спатыкнуўся, Глянеш – дзверы ўсе закрыты (Я. Колас); Тыя, што варты стакрот кахання, – Тыя не маюць яго на зямлі (У. Караткевіч); Кандыдат ён можа быць, Працаўнік ці будзе? (М. Лужанін) і інш.

Паводле навукова-філасофскага разумення афарызмы валодаюць такімі якасцямі, як субстанцыянальная сінтэзаванасць спосабу мыслення і маўлення, дакладнасць у тлумачэнні і адлюстраванні фактаў рэчаіснасці, лагічнасць у вызначэнні магчымых сувязяў паміж імі, абавязковае імкненне да ісціны. Гэта дазваляе разглядаць афарызм як адну з найбольш прадуктыўных жанрава-стылістычных форм выражэння навуковай думкі.

Галоўным у філасофска-літаратурным разуменні афарызмаў лічылася глыбокае і ўсебаковае асэнсаванне рэчаіснасці з пункту гледжання цэласнага агульначалавечага або індывідуальнага духоўнага вопыту. У гэтым выпадку афарызм паўстае перад намі ў якасці універсальнага сродку пазнання і фармулявання заканамернасцей і нормаў быцця чалавека і прыроды, як правіла, у іх этычнай інтэрпрэтацыі ці маралізатарскай скіраванасці.

Найбольш яскравымі прыкладамі адлюстравання некаторых філасофскіх катэгорый у афарыстычных літаратурных выслоўях, на наш погляд, з'яўляюцца наступныя: Час, як пясок, Замятае мінулыя дні (М. Танк); Час – непадкупны І справядлівы суддзя! (М. Танк); А час на твары піша й піша – Усе дарогі, ўсе шляхі, Усе здабыткі і грахі (П. Броўка); Як грошы, людскія гады, Удосьць – не лічыш тады, Увобмаль – дрыжыш над капейкай (Р. Барадулін); Што будзе заўтра – убачым заўтра (І. Шамякін);. (І. Шамякін); Дні – колавыя спіцы, А час – агонь-

рысак (В. Зуёнак); Як ні рашай, крытычны кворум, Прыкметы часу часцяком Не ў тым відны, што ў поце творым, А ў тым, што смехам сказанём (М. Лужанін); Час – ніякі час! – ніколі не належаў чалавеку. Ні каму аднаму, ні ўсім разам (Т. Бондар); ...кожны дзень – не толькі згуба, але і набытак. Толькі вось ведаць бы, якім будзе той набытак... (В. Іпатава); Усіх пачаткаў я – працяг І ўсіх працягаў я – пачатак (В. Зуёнак); Канец... Як проста гэта слова І мнагазначна, заўжды нова! (Я. Колас); Усё не сённяшнім днём вызначана, усё не сённяшнім днём завершыцца (Т. Бондар); Калі відзён ужо канец дарогі, Ты сам сабе – суддзя і пракурор (С. Грахоўскі); Ёсць пачатак – будзе і працяг (У. Дамашэвіч) і інш.

Афарыстычны жанр інтэлектуальнага мастацтва забяспечыў сабе дзіўнае даўгалецце і вялікую папулярнасць у народзе. Напрыклад, У. Ліпскі – выдатны майстар афарыстычнага слова. У сканцэнтраванай форме аўтар здолеў выказаць столькі значных, часам арыгінальных і афарыстычных думак і меркаванняў, і зрабіў гэта з такой дасканаласцю, што можна сказаць, што кожны афарызм аўтара – увасабленне думкі і пачуцця – з зайздросным лаканізмам даводзіць нам пра самае важнае, самае вечнае ў жыцці чалавецтва наогул і кожнага чалавека паасобку. Афарыстычныя выслоўі У. Ліпскага даюць магчымасць вывучаць менталітэт, культуру, педагогіку беларускага народа: Каб акрылена жыць сёння і ўпэўнена крочыць у заўтра, трэба ведаць, што было ўчора; Хай хвойку жую, ды на волі жыву; ...што аддаў – тое і тваё! (Мы); Давайце, людзі, апаленымі рукамі і чыстым сэрцам здабываць для нашых дзяцей сонейка! Тады яны ніколі не згубяць надзею і ўславяць выратавальнікаў; Калі мы аб’явілі ўсяму свету, падпісаўшы Канвенцыю аб правах дзіцяці, што абараняем правы і годнасць дзяцей, то павінны вучыцца гэтай справе, спасцігаць мудрасць прававую, набываць байцоўскія рысы характару. У жыцці, на жаль, бывае наадварот (Бацькі і дзеці); Дзеці – нашы судзі. Дзеці – барометр грамадства. Вачыма дзяцей пазірае на нас Бог; Шлях да сэрца дзіцяці – дабрыня; Дом – крэпасць. Бацькі – крылы. Дзяды – падмурак крэпасці. А калі ў чалавека няма ні крэпасці, ні падмурка, ні крылаў? (Дай, Божа, дзецям долю); Замок без ключа – затычка. Ключ без замка – жалязька. Хата без людзей – пустэля. Людзі без хаты – бяздомнікі. Дзеці без маці – сіроты. Мацяркi без дзяцей – пакутніцы... (Жыві сёння) і інш.

Пры гэтым сам мастацкі тэкст выступае не толькі як арыгінальная прастора для афарызмаў, ужо знаёмых чытачу, але і як майстэрня для стварэння новых афарыстычных адзінак. Афарызмы У. Ліпскага могуць выкарыстаць настаўнікі на ўроках беларускай мовы і літаратуры. Разнапланавыя па тэматыцы, хвалюючыя душу і розум афарыстычныя выслоўі пісьменніка неаднаразова дапамогуць педагогам зрабіць урок і пазакласную работу больш жывымі, эмацыянальна афарбаванымі. Іх можна ўдала выкарыстоўваць у якасці эпіграфа да ўрокаў розных тыпаў, вобразнага выяўлення галоўнай думкі, рэфлексіі, звязак паміж рознымі этапамі ўрока, развіцця мыслення вучняў. Уласным прыкладам натхняючы на больш глыбокае знаёмства з творамі пісьменніка, выразна чытаючы вершы на памяць падчас літаратурных вечарын і ўрокаў пазакласнага чытання, настаўнік пашырае чытацкую культуру вучняў. Адшукаць афарызмы пісьменніка ў творах варта прапа- наваць і вучням старэйшых класаў, але абавязкова трэба паказаць прыклад такой работы (па жаданні школьнікі могуць запісваць выказванні ў асобны сшытак, каб потым пры неабходнасці

выкарыстоўваць). Можна прапанаваць знайсці мудрыя выказванні Уладзіміра Ліпскага па тэмах: захапленне прыгажосцю родных краявідаў, вялікая любоў і павага да зямлі бацькоў, вызначэнне месца Радзімы ў жыцці кожнага чалавека, выяўленне сутнасці чалавека як асобы, яго маральныя якасці – чысціня, вернасць сям’і, памяці продкаў, доўгу, сяброўству [1, с. 110–111]: Нельга выцягнуць сябе за валасы з вады. Але можна і трэба, а гэта ніколі не позна, супыніцца, калі адзін раз спатыкнуўся, і прыбраць з дарогі перашкоду (Мама. Малітва сына); Учора марылі пра сённяшняе. Сёння прыгадваем учарашняе, чакаем заўтрашняе. А жыць трэба ЦЯПЕР!; Вечны агонь на плошчы Перамогі. Ці вечны? Ці хопіць агню ў зямлі, цяпення ў людзей, мудрасці ў правадыроў, каб не згаснуў агонь памяці ў новым веку?; Багацце сасны – зялёныя іголки. Багацце ракі – чыстая вада. Багацце ружы – духмяныя кветкі. Багацце салаўя – залівістыя песні. Багацце зямлі – Дзеці; Маленькія птушкі ляцяць у вырай поруч з вялікімі – жураві, бусламі, лебедзямі... Калі маленькія выбіваюцца з сіл, вялікія падстаўляюць ім свае спіны; Жыццё не твая дні, што прайшлі, а якія запамніліся (Жыві сёння); Нараджаюцца ўсе аднолькава. А лёс пляцецца ў кожнага адметны, непаўторны. І смерць розная; Багата спаць – мала жыць; Ісціна, кажуць, у тым, што ісціна ёсць; Хто людзей весяліць, за таго ўвесь свет стаіць; Маўчаннем, аказваецца, можна таксама гаварыць; Галава ў ног розуму не просіць; Настаўнік, як чалавек і творца, прадаўжае жыць ва ўсіх людзях, каму паспеў перадаць сваю душэўную і духоўную спадчыну, у сваіх дзецях, жонцы, радні; ...жанчыны – ад Бога; ...каханне – самы вялікі экзамен у жыцці чалавека; Жонка – прафесія, а муж – хобі; Дзіця – Божы пасланнік на Зямлі; Як гэта па-божы справядліва, калі бацькі спаўна пераліваюць сваю энергію ў дзяцей, а дзеці спраджваюць іх надзеі; На хворае вока і парушынка ляціць; Імя – самы старажытны “пашпарт” чалавека; Прозвішча – гэта падручнік, па якім можна вывучаць чалавека...; Жыццё часам вымушае чалавека надзяваць маску. Іншы так да яе прывыкае, звыкаецца з ёй, што сам сябе не пазнае; Герб – як эпіграф да роду, біяграфіі; Трэба заставацца чалавекам на зямлі, хто б ты ні быў па пашпарту! (Мы) і інш. Афарыстычныя почырк Уладзіміра Ліпскага немагчыма зблытаць з іншымі. Чырвонай ніткай амаль праз усе яго афарыстычныя выказванні праходзіць тэма любові і павагі да сям’і, пошукі адказаў на вельмі важныя, актуальныя ў цяперашні час пытанні.

Не сталі выключэннем і берасцейскія аўтары: Жыццё пражыць – не раз забаліць... (А. Белая); Чаго я плачу? Ці ж ёсць іначай У тых, хто любіць? (А. Белая); Кахаюць не тых, хто прыносіць спакой, А тых, хто яго адбірае! (А. Белая); Найлепшая сведка Праўды – Мана (Г. Марчук); Ды ўсё жывём – як набяжыць – Штось не змаглі, штось не пасмелі (К. Турко); Ніхто не спасцігне розумам вечнасць: Яе зразумець можна толькі душой (К.Турко); Час усходу сонца ўрачысты Спасцігай не вокам, а душой (К. Турко); А шлях жыццёвы – незваротны, які ні ёсць – адзін магчымы (М. Аляхновіч); Прыгожаму не трэба ўпрыгажэнняў, як доказу для мудрасці не трэба (М. Аляхновіч); Дазнацца б мне: за што нас, як і дзе ўсявышні ці калечыць або вечыць (М. Аляхновіч); Няўжо спакон і сапраўды навечна раскрыжаваны лёсам чалавек!?! (М. Аляхновіч) і інш.

Хацелася б спыніцца больш падрабязна на афарыстычнай творчасці выдатнага берасцейца Георгія Марчука. Вельмі арыгінальная і адметная рыса творчасці Г. Марчука – гэта афарызмы, над якімі ён паспяхова працуе. Здаецца

няма ніводнага самага маленькага твора Г. Марчука, дзе б нам ні сустрэўся трапны выраз. Афарыстычныя выслоўі пісьменніка ахопліваюць практычна ўсе бакі жыцця чалавека: гэта і імкненне глыбока пранікнуць у духоўны свет чалавека, спасцігнуць яго характар, матывы яго паводзін, дзеянняў і ўчынкаў, ажыццявіць мастацкае даследаванне тых маральных якасцей асобы, што спрыяюць поўнай рэалізацыі “чалавечага” ў чалавеку; гэта і аналіз адвечнай маральнай сітуацыі – барацьбы добра і зла, прыніжэння чалавечай годнасці; гэта і даследаванне такіх значных аспектаў жыцця, як мараль і чалавек, экалогія і чалавек, мараль і развіццё інтэлектуальнага патэнцыялу; гэта і абуджэнне і ўзбагачэнне гістарычнай памяці беларускага народа, пошук у духоўнай атмасферы “сівой мінуўшчыны” тых маральных каштоўнасцей, што і сёння ўзбагачаюць і мацуюць нацыянальную самасвядомасць беларусаў, фарміруюць яе ў непарыўным адзінстве з сусветнай мастацкай культурай. Пацверджаннем вышэйсказанага служаць наступныя афарыстычныя выразы з найбольш вядомых твораў Г. Марчука: Саступаеш новаму пакаленню шлях, перадай талент; Няхай лёс сам кіруе будучым; Бываюць, зрэдку вельмі, але ж бываюць такія важкія і грандыёзныя падзеі, якія, нават калі і воку твайму нябачныя, усё ж абуджаюць жыццёвыя сілы і напаўняюць такой энергіяй, што толькі адно жаданне ў чалавека і застаецца: жыць, каб як мага больш паспець зрабіць добрага; Сумненні – вось асноўная і нябачная сіла жыцця. Яны наталяюць надзеі; Ты не бойся пустэчы вакол сябе, ты бойся пустэчы ў сабе, бо пустэча вакол цябе толькі ад холаду і абыякавасці ў душы тваёй; Чалавек на зямлі павінен дзве рэчы шукаць: ісціну і веру... яны дадуць яму і сілу, і апору, і любоў; Не ўсё загубленае безнадзейнае, але ўсё безнадзейнае загублена; Непазнавальна таямнічая ўсё ж прырода жанчыны; Мо так закладзена самой прыродай, што, не выхаваўшы дзіця, не аддаўшы яму частку свайго часу, нерваў, здароўя, і не палюбіш, як бы гэтай любові не хацеў; Ніколі не пішы пра старасць і смерць, на гэта здольны толькі бяссільны чалавек і інш. Пры гэтым сам мастацкі тэкст у пісьменніка выступае не толькі як арыгінальная прастора для афарызмаў, ужо знаёмых чытачу, але і як майстэрня для стварэння новых афарыстычных адзінак.

Афарыстыка Г. Марчука па сваёй прыродзе агульначалавечая. Ні палітыка, ні нацыянальная варожасць, ні эканамічныя ўзрушэнні не вызначаюць зместу яго афарыстычных выслоўяў. На лёс афарыстыкі пісьменніка, перш за ўсё, уплываюць духоўныя фактары, якія дзейнічаюць праз унутраныя сілы самой афарыстыкі: Кесары, мытары, фараоны, цэзары, прынцы, князі, баяры, паны, мяшчане, стацкія саветнікі, сакратары абкомаў – усё сышло, не сыходзяць адно багатыя і бедныя; Ні з пункту гледжання маралі, закону, палягчэння хваробы, ні з якога іншага пункту гледжання смерць не выглядае добра; Вялікая колькасць людзей памрэ і ніколі не пакаштуе французскага шампанскага і ананасаў. Але не меншая колькасць людзей памрэ і ніколі не пакаштуе беларускай самагонкі с салам; Нянавісць асляпляе відушчага і дае зрок невідушчаму. З якой студні чэрпаюць сілы нянавісць і зайздрасць?; Калі ў семдзесят гадоў няма ўнукаў, дык і не будзе, калі ў шэсцьдзесят слава не знайшла, дык і не знойдзе, калі ў пяцьдзесят няма грошай, дык і не будзе, калі ў сорок няма кахання, дык і не будзе, калі ў трыццаць няма прафесіі, дык і не будзе, а ўсё таму, што ў дваццаць не было розуму; Старыя губляюць кантроль над часам – гэта натуральна. Маладыя

губляюць кантроль над часам – нічога не дамогуцца; Смак да жыцця падсілкоўвае перамога; Слава аднаго замінае славе другога, загана ж аднаго не замінае заганае другога; Смерці нельга ні шкадаваць, ні зайздросціць. Ва ўсіх набытыя білеты; Сумленны чалавек часцяком адчувае грэх з-за таго, што сусед побач жыве ў галечы; Першыя пытанні, якія чалавек паставіў сам сабе: давядзецца памерці, як бы не памерці, а дзеля чаго жыць, перад тым як памерці і інш.

Афарызмам належыць такая прымета, як узнаўляльнасць (яны не ствараюцца ў маўленні, а выкарыстоўваюцца як гатовыя з акрэсленай семантыкай і формай). Гэтае ўражанне забяспечвае не толькі сэнсавае багацце выказаў, але і адмысловы гукапіс, і разнастайныя лексічныя, граматычныя і сінтаксічныя вобразныя сродкі, ужытыя ў іх: Геній адрозніваецца ад простага смяротнага тым, што ў яго няма геніяльных запатрабаванняў і прэтэнзій; Часцяком твары палітыкаў, якіх адхілілі ад улады, нагадваюць незавостраны аловак ці сапсаваную запальнічку; Упэўненасць у заўтрашнім дні мае толькі страўнік; Сэнс жыцця – паспець усяго паспытаць пры жыцці і пры гэтым шчасліва пазбегнуць турмы, торбы, бальніцы і кулі; Мозг – унікальны млын. Ён усё змеле; Зло – гэта перш за ўсё нелюбоў, нежаданне дараваць і няўменне спачуваць; Татальная стомленасць – гэта калі на самога сябе цяжка глядзець; Калі шчасця трэба дабівацца – гэта ўжо не шчасце. Шчасце прыходзіць натуральна і непрыкметна, часцяком нечакана, але заўсёды заслужана за турботы шчырыя і справы духоўныя; Гэтак жа, як супрацоўнік спецслужбаў ніколі не скажа, што ён супрацоўнік спецслужбаў, так і мудры чалавек ніколі не скажа, што ён мудры; Хто страціў цікавасць да прафесіі, ідзе ў палітыку; З узростам больш недалюбліваюць людзей, чым іх любяць і інш. Афарызмы пісьменніка перасыпаны вобразнымі сродкамі, багатыя на эпітэты і метафары (незавостраны аловак; сапсаваную запальнічку; мозг – унікальны млын; часцяком і г.д.), яны ўражваюць сваім моўным багаццем.

Гаворачы пра адметнасць афарыстычных выслоўяў Г. Марчука, нельга не закрануць ролю службовых часцін мовы і выклічнікаў у іх, напрыклад: Ці здужае народ стаць асобай? Вось у чым пытанне; Ні з пункту гледжання маралі, закону, палягчэння хваробы, ні з якога іншага пункту гледжання смерць не выглядае добра; Дурань дурнем, але нават ён не кажа пра свае заганы; Да таго, хто забівае ў палёце ластаўку, з асцярогай падыходзяць і просты чалавек, і прэзідэнт; Калі ў семдзсят гадоў няма ўнукаў, дык і не будзе, калі ў шэсцьдзсят слава не знайшла, дык і не знойдзе, калі ў пяцьдзсят няма грошай, дык і не будзе, калі ў сорок няма каханья, дык і не будзе, калі ў трыццаць няма прафесіі, дык і не будзе, а ўсё таму, што ў дваццаць не было розуму і інш.

Найбольш яркавай сінтаксічнай асаблівасцю афарызмаў пісьменніка з’яўляецца ўжыванне эліптычных сказаў, якія характарызуюцца пропускам элемента, які маецца на ўвазе, унутры сказа. Інакш кажучы, гэта пропуск слоў, якія лёгка аднавіць, што садзейнічае лаканізму і дынамічнасці афарызмаў. Выяўленчасць эліпісу звычайна звязана з характарыстыкай хуткасці змены падзеяў. Часцей за ўсё пропуск адбываецца на месцы дзеяслоўнага выказніка, што дазваляе засяродзіць увагу не на самім дзеянні, працэсе, а на знешніх абставінах, якія адбываюцца адначасова, ці на звязаных з ім аб’ектах. Эліптычныя сказы, дзякуючы экспрэсіўнасці, знаходзяць шырокае прымяненне ў мастацкай літаратуры і, у прыватнасці, афарыстычных выслоўях, напрыклад:

Для аднаго чалавека набытак – шчасце, для другога страта – шчасце. Усё залежыць ад таго, хто набывае і што страчвае; Усё, што бачыць вока, – матэрыяльнае. Можна крануць рукой. Але вось феномен. Ясна і выразна бачу, а памацаць рукамі не магу. Гэта цень; Самы лёгкі тавар – розум; Найлепшы сведка Праўды – Мана; Філасофія – гэта кровазварот думак чалавека; Альфа і амега сяброўства – спагадлівасць і надзейнасць; Самы магутны метада забыцця – змена летаблічэння; Быць доктарам філасофскіх навук і філосафам – часцяком вельмі розныя рэчы; Авангардызм – гэта рэалізм з сардэчнай недастатковасцю; Адвечная праблема жанчын – у адносінах да большасці я апранута добра, у адносінах да меншасці – кепска і інш.

Сінтаксічная структура афарыстычных выслоўяў аўтара таксама вельмі разнастайная – ад простых сказаў да звышфразавых адзінстваў, напрыклад: Здаровы да непрыстойнасці; Заможныя дываноў не выбіваюць; Колькі ні жывеш, а ўсё мала; Меншасць замольвае грахі, а большасць залівае; Усю сусветную гісторыю можна вытлумачыць і так – гэта пошукі раба розумам, грашамі і зброяй; Часцей за ўсё людзі не сэнс жыцця шукаюць, а, самі таго не падазраючы, шукаюць прычыну смерці; Дэмакратыя пачынаецца, калі ад слоў пераходзяць да справы, а канчаецца, калі ад спраў пераходзяць да слоў; Сапраўдны пісьменнік той, на творах якога можна навучыцца любові да людзей; Калі б чалавек не забіваў, гэта была б някепская жывёла на зямлі; У старасці тры клопаты: паспаць, пад’есці і адпачыць ад першых двух; Спакуса існуе ў самім чалавеку. Але віну за гэта ён ахвотна перакладае на іншых без падказкі д’ябла; Патрыятызм – гэта ўпрыгожанне Радзімы талентамі і справамі; Жыць адно толькі будучыняй немагчыма. Гэта амаль што даказалі камуністы; Крытыка – нахлебніца пры талентах; Народ не дурны, але часцяком абдураны; Калі ваша праца не атрымлівае адпаведнай ацэнкі, на тое ёсць дзве прычыны: ці то зайздасць, ці то неразуменне; Сёння праўда выгадная аднаму, заўтра другому. Сумна ад таго, што няма дня, калі б яна была выгадная ім абодвум; «Я тое, што я думаю». «Я тое, што я маю». Нехта трэці ганебна грэе рукі ад сутыкнення двух першых; Гэта не бензін падняўся ў цане, гэта мы ўпалі ў жабрацтва; Словы «так» і «не» належаць Богу. Чалавек мусіць вымаўляць іх з асаблівай асцярогай і інш.

Такім чынам, арганічна ўплятаючыся ў беларускую ідыяматыку афарыстычных выслоўі нашага земляка Г. Марчука даюць магчымасць ўбачыць асаблівасці менталітэту беларускага народа, культуры нашай нацыі: Як гэта прыемна – быць сярод таго, што ўтварыла характар, паўплывала на пачуцці і замацавала адметнае. Яго выслоўі адрозніваюцца тым, што з’яўляюцца ўніверсальнымі, прыдатнымі для людзей духоўных, інтэлектуальных. Нездарма Г. Марчук пісаў пра свае адносіны да афарыстыкі наступным чынам: ...афарызмы трэба пісаць у меру. Напішаш мала – не застануцца ў памяці, напішаш многа – стомяцца чытаць. І яшчэ трэба быць сціплым: і акрамя ж цябе ёсць аўтары! Вывучэнне афарыстычных выслоўяў пачалося ўжо даўно, тэарэтычнае даследаванне працягваецца, з’яўляюцца новыя канцэпцыі, ідэі, фарміруюцца сістэмныя погляды на дадзеную праблему. Але, на нашу думку, перш чым перасягнуць нацыянальныя межы і перайсці ў разрад агульначалавечых феноменаў, аўтарскія выслоўі павінны быць «апрацаваны» ў межах нацыянальнай філалогіі і нацыянальнай культуры.

Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Буторына, І.А. Свой у краіне дзяцінства: Сустрэчы з творамі Уладзіміра Ліпскага : вучэб.-метаад. дапам. / І. А. Буторына. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2010. – 120 с.

14. Левчук З.С., к. фил. наук,
доцент кафедры педагогики
УО “БрГУ имени А.С.Пушкина
(г. Брест, Республика Беларусь)

УДК 172.12-057.875:395.4

СОХРАНЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ КАК УСЛОВИЕ ГРАЖДАНСКО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме в современной воспитательной практике – роли, значению и сохранению исторической памяти в гражданско-патриотическом воспитании. Уделено внимание патриотизму как качеству личности. Представлены формы работы с молодежью по формированию у них патриотизма.

Ключевые слова: память; историческая память; патриотизм; патриотические ценности; гражданско-патриотическое воспитание.

Zinaida Liauchuk, Associate Professor,
Candidate of Department of Pedagogy
of Brest State University named after A.S.Pushkin
(Brest, Republic of Belarus)

PRESERVATION OF HISTORICAL MEMORY AS A CONDITION OF CIVIC AND PATRIOTIC EDUCATION OF YOUNG PEOPLE

Summary. The article presents one of the most urgent issues in today’s education – historical memory, the functions of commemoration and its importance for civic and